

**Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Sylwii Król
pt. „Zarządzanie przedsiębiorstwami w branży agroturystycznej
a preferencje konsumentów”
napisanej na Wydziale Zarządzania Politechniki Częstochowskiej
pod kierunkiem naukowym dr hab. inż. Joanny Nowakowskiej-Grunt, prof. PCz
i promotora pomocniczego dr inż. Katarzyny Łazarko**

Podstawy formalne opracowania recenzji

Podstawą przygotowania recenzji jest pismo Przewodniczącej Rady Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości* Wydziału Zarządzania Pani dr hab. Agaty Mesjasz- Lech, prof. PCz z dnia 27 kwietnia 2022 roku, zgodnie z którym, na podstawie decyzji Rady Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości* Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej powierzono mi opracowanie niniejszej recenzji.

Zasadność podjętej problematyki badawczej

Tematyka podjęta przez Autorkę jest aktualna i ciekawa z punktu widzenia rozwoju usług agroturystycznych w Polsce. Prowadzenie gospodarstw agronirystycznych wymaga między innymi znajomości oczekiwań i potrzeb turystów. Wiedza ta powinna zaowocować poprawą oferowanych usług i w konsekwencji wzrostem zainteresowania tą formą wypoczynku. Ma to szczególne znaczenia w czasach dynamicznego rozwoju turystyki na świecie, tymczasowo, miejmy nadzieję, zakłóconego przez pandemię koronawirusa. Łatwość podróżowania, bogata i kompleksowa oferta turystyczna za granicą, konkurencja ze strony krajowych przedsiębiorstw turystycznych oraz rosnące wymagania klientów stanowią istotne wyzwania dla gospodarstw agroturystycznych.

Zachowania konsumentów na rynku turystycznym wynikają między innymi z ich osobistych preferencji w zakresie spędzania czasu wolnego i oceny jakości produktu turystycznego. Świadomość tego czym kierują się turyści w swoich wyborach może mieć

decydujący wpływ na sukces działalności agroturystycznej. Zatem biorąc powyższe pod uwagę, dobór tematu przez Autorkę rozprawy jest właściwy i uzasadniony.

Cele i hipotezy pracy doktorskiej

Cele główny rozprawy został sformułowany następująco: Określenie determinant wpływających na zarządzanie przedsiębiorstwami branży agroturystycznej oraz odniesienie ich do preferencji turystów korzystających z usług agroturystycznych województwa śląskiego.

Cele cząstkowe zostały przez Autorkę rozprawy sformułowane następująco:

- zbadanie podaży usług agroturystycznych w województwie śląskim w oparciu o preferencje konsumentów,
- określenie wpływu stosowanych instrumentów marketingowych na poziom satysfakcji konsumentów,
- wskazanie roli finansowania branży agroturystycznej z środków Unii Europejskiej na jej rozwój,
- zdefiniowanie profilu konsumentów usług agroturystycznych odwiedzających województwo śląskie,
- sprecyzowanie głównych czynników w podejmowaniu decyzji z zakresu zarządzania przedsiębiorstwami agroturystycznymi.

Hipotez główna brzmiała: Preferencje konsumentów są determinantą podaży usług agroturystycznych w województwie śląskim.

Hipotezami pomocniczymi były następujące hipotezy:

- HPO1: Istnieje luka pomiędzy podażą usług a oczekiwaniami konsumentów.
- HP02: Instrumenty marketingowe wpływają na poziom satysfakcji konsumentów.
- HP03: Podaż usług agroturystycznych jest uwarunkowana zewnętrznymi źródłami finansowania.
- HP04: Przy wyborze miejsca do wypoczynku konsumenci usług agroturystycznych w województwie śląskim kierują się głównie walorami przyrodniczo - kulturowymi.

Układ pracy

Przedstawiona do recenzji praca liczy 169 stron. Składa się z pięciu rozdziałów, wstępu i podsumowania. Pierwsze cztery rozdziały mają charakter teoretyczny, natomiast rozdział piąty zawiera wyniki przeprowadzonych badań empirycznych. Ponadto praca zawiera spis literatury, spis rysunków, tabel i wykresów. Bibliografia obejmuje 309 pozycji, w tym dziesięć źródeł internetowych i 75 pozycji angielskojęzycznych.

We **Wstępie** autorka uzasadnia wybór tematy, przedstawia cele pracy i hipotezy. W tabeli 1 jako przedmiot badań wskazano: „Gospodarze gospodarstw agroturystycznych oraz turyści”. Nasuwa się wątpliwość, czy przedmiot badań został prawidłowo wskazany. Wydaje się, że przedmiotem badań są raczej zachowania/preferencje konsumentów na rynku usług agroturystycznych, jakoś tych usług, a podmiotem badań są gospodarze gospodarstw agroturystycznych oraz turyści.

Rozdział pierwszy pt. *Zarządzanie w turystyce* (strony 11-37) zawiera podstawy teoretyczne zarządzania przedsiębiorstwem turystycznym. Opisano w nim m.in. typy i rodzaje przedsiębiorstw turystycznych, omówiono pojęcie popytu i podaży turystycznej oraz determinanty popytu turystycznego. Następnie zdefiniowano usługi turystyczne i przedstawiono ich cechy. Rozdział ten zawiera cztery tabele i sześć rysunków.

W **rozdziale drugim** pt. *Uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce* (str. 38-64) uwaga Autorki koncentruje się na rozwoju agroturystyki na przestrzeni ostatnich dwustu lat. Autorka pisze, że „Początki rozwoju agroturystyki sięgają zarówno w Polsce jak i krajach Unii Europejskiej wczesnych lat dziewięćdziesiątych minionego stulecia” (str. 38). Jednak już w kolejnych zdania omawia turystykę wiejską sprzed 100 lat, przez co czytelnik może być zdezorientowany. Przydałoby się zdanie wyjaśniające i łączące agroturystykę z turystyką wiejską. W dalszej części rozdziału szeroko omówiono czynniki wpływające na rozwój agroturystyki, w tym w szczególności wyróżniono bariery i szanse rozwoju agroturystyki. Rozdział zawiera trzy tabele i osiem rysunków.

Rozdział trzeci pt. *Konsument na rynku usług agroturystycznych* (strony 65-98) rozpoczyna się od omówienia istoty agroturystyki i przeglądu jej definicji. Pewne zastrzeżenia budzi tu układ pracy. Autorka dopiero w trzecim rozdziale definiuje pojęcie agroturystyka, chociaż już cały rozdział drugi był poświęcony agroturystyce. Czy nie należałoby najpierw zdefiniować pojęcie agroturystyka, by następnie omawiać jej determinanty, czynniki rozwoju itp.? Ponadto sformułowania zawarte w tabeli nr 9 na str. 67 trudno uznać za definicje agroturystyki, gdyż są mało precyzyjne. Przykładowo, sformułowanie „Jest narzędziem, które umożliwia realizację wielu newralgicznych celów polityki regionalno - strukturalnej takich jak zrównoważony rozwój, wzrost zatrudnienia, ożywienie regionów ekonomicznie zaniedbanych czy też alternatywne źródło dochodów dla rolników” nie można uznać za definicję agroturystyki, gdyż nie oddaje jej istoty.

W dalszej części rozdziału przedstawiono funkcje agroturystyki oraz przepisy prawa mające wpływ na działalność agroturystyczną. Następnie skoncentrowano się na zachowaniach konsumentów w kontekście usług turystycznych. Zaprezentowano różne typologie turystów, potrzeby turystów i determinanty ich zachowania. Rozdział zawiera pięć tabel i osiem rysunków.

Rozdział czwarty pt. *Analiza instrumentów zarządzania MSP* (strony 99-110) rozpoczyna analiza prawnych aspektów funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw (MSP). W podrozdziale 4.2. *Bariery prowadzenia działalności agroturystycznej w badanym województwie śląskim* w głównej mierze skoncentrowano się na barierach MSP w ogóle. Dopiero pod koniec tego podrozdziału przedstawiono wyniki badań ankietowych nt. utrudnień w prowadzeniu działalności agroturystycznej w województwie śląskim. Jednak zabrakło tu podstawowych danych dotyczących badania ankietowego. Brakuje informacji kto przeprowadzi badanie, kiedy, w jaki sposób, jak jest wielkość próby badawczej itd. Należy się domyślać, że badanie przeprowadziła autorka rozprawy, a szczegóły badania będą przedstawione w dalszej części rozprawy. Rozdział zawiera jedną tabelę, dwa rysunki i dwa wykresy.

W **rozdziale piątym** pt. *„Analiza preferencji konsumentów w badanych gospodarstwach agroturystycznych”* Autorka omawia sposób przeprowadzania badań empirycznych oraz ich wyniki. W pierwszej części rozdziału omówiono metodę Servqual, która posłużyła Autorce do oceny jakości usług agroturystycznych, oraz przedstawiono dane statystyczne dotyczące usług agroturystycznych w województwie śląskim. Wyniki przeprowadzonych badań zostały zilustrowane wykresami.

Sposób przeprowadzenia badań nie został dostatecznie omówiony. Przykładowo, brakuje informacji na temat doboru próby do badań. Według jakiego klucza wybrano gospodarstwa agroturystyczne do badań? Ile gospodarstw agroturystycznych brało udział w badaniu? W jaki sposób przeprowadzono badania ankietowe? Kto rozdawał ankiety? Autorka? Osoby prowadzące gospodarstwo agroturystyczne? W jaki sposób wybrano pytania do ankiety („43 determinanty co do jakości usług gospodarstw agroturystycznych”). Ankietę wypełniały osoby wypoczywające w badanych gospodarstwach (173 osoby), ale także właściciele tych gospodarstw. Ilu właścicieli gospodarstw wypełniło ankietę?

Zastosowane analizy statystyczne są na bardzo podstawowym poziomie, ograniczającym się do wyznaczenia różnic i wartości średnich. W przypadku prac doktorskich są większe oczekiwania co do poziomu statystycznej analizy danych.

W **Podsumowaniu** Autorka odnosi się do praktycznego wykorzystania metody Servqual oraz do postawionych w pracy hipotez. Hipotezy i ich weryfikacja są istotnym elementem pracy doktorskiej, zatem zasługują na szersze omówienie niż to zaprezentowane przez Autorkę. Przykładowo, w odniesieniu do czwartej hipotezy, Autorka w *Podsumowaniu* napisała tylko jedno zdanie (str. 142): „Natomiast

czwartą hipotezę badawczą zweryfikowano poprzez motywy wyboru usługi (podrozdział 5.4)”. Nasuwa się pytanie, czy według Autorki weryfikacja hipotez oznacza ich przyjęcie? Autorka stwierdza, że wszystkie hipotezy zweryfikowano i odsyła do wcześniejszych podrozdziałów. Jednak we wskazanych podrozdziałach nie ma mowy o weryfikacji hipotez. Można odnieść wrażenie, że Autorka oczekuje od czytelnika rozprawy samodzielnej weryfikacji hipotez po zinterpretowaniu wyników badań. Jest to jednak kontrowersyjne podejście. We wnioskach końcowych Autorka powinna wyraźnie wskazać czy dana hipoteza została wsparta wynikami badań czy jednak należy odrzucić hipotezę oraz przedstawić przekonujące uzasadnienie. Ponadto w podsumowaniu niewystarczająco jest wskazany wkład przeprowadzonych przez Autorkę badań do teorii zarządzania. Brakuje dyskusji i porównania uzyskanych wyników z podobnymi badaniami w kraju i za granicą. Autorka także nie omawia ograniczeń przeprowadzonych badań ani nie wskazuje kierunków przyszłych badań.

Pomimo krytycznych uwag, rozdziały od pierwszego do czwartego oceniam pozytywnie. Doktorantka wykazała się w nich dobrą znajomością literatury przedmiotu. Słabszą częścią pracy są natomiast rozdział piąty oraz podsumowanie. Doktorantka ograniczyła się do zastosowania bardzo prostej metody Servqual. Wydaje się, że zabrakło pomysłu w jaki sposób przeanalizować zebrane dane. Przykładowo, można by co najmniej wyznaczyć korelacje między oczekiwaniami a cechami demograficznymi respondentów.

Ocena strony formalnej pracy

W pracy pojawiają się błędy interpunkcyjne i literówki, przykładowo: s. 11 „Ustawa a dnia 24 listopada 2017”, s. 11 „powiązanych a nimi usług turystycznych”, s. 22 „Powyżej autorka przedstawił przedsiębiorstwa ...”, s. 26 „pojawiają się różne warunki”
s. 27 „Mimo, iż popyt...”, (powinno być „Mimo iż popyt”)
s. 30 „jednostce czsu”, „w przypadku” „Według” „z wyjadami turystycznymi”

- s. 28 „Podział podstawowych determinant popytu turystycznego został przedstawiony powyżej”, (w rzeczywistości został przedstawiony poniżej), s. 40 „XIX wieczne” s. 41 „utrzymania ¹²⁶Ze”
- s. 44 „Swoją potrzebę ucieczko kompensacyjną zazwyczaj realizują ...”
- s. 45 „Sikorska - Wolak” (nazwiska dwuczłonowe zapisujemy z łącznikiem, bez spacji, a nie z myślnikiem, czyli „Sikorska-Wolak”)
- s. 46 „rekreacyjno - sportowa”, „rolno - spożywczym” (zamiast myślnika powinien być łącznik),
- s. 50 „odnośnie wartości”, (powinno być „odnośnie do wartości”) s. 57 „agroturtycznych”
- s. 58 „największym”; „mikrospołecznych”, „zakłóenie” s. 60 „ryku turystycznego” s. 67 „przestawione w poniżej tabeli” s. 82 „zchowania”
- s. 83 „jednostronnych reali zachowań” s. 141 „zrachowaniami”

Poza tym:

- W pracy jest bardzo dużo bardzo krótkich akapitów (np. we wstępie, na stronach 12,14).
- Autorka ma tendencję do pisania bardzo długich zdań, np. na s. 15 (a także np. s. 86) zdanie rozciąga się na 12 wierszy, co utrudnia odbiór i zrozumienie takich wielokrotnie złożonych zdań. Korzystne byłoby zastąpienie tego zdania np. wypunktowali i em.
- Czasami w pracy brak jest płynnego przejścia między poruszonymi kwestiami. Przykładowo, na s. 14 Autorka podaje definicje planowania, organizowania, motywowania i kontroli w przedsiębiorstwie (każda definicja to oddzielny krótki, jednozdaniowy akapit), jednak ten fragment nie łączy się płynnie z poprzedzającym te definicje akapitem. W akapicie na str. 41-42 Autorka w pierwszych dwóch zdania opisuje sytuacje rolników, a w trzecim, ostatnim zdaniu w tym samym akapicie pisze o tym, że co druga osoba „... przynajmniej raz w życiu zmieniła miejsce pobytu i stała się turystą...”. Poza tym informacja zawarta w tym zdaniu jest nieprecyzyjna. Czy chodzi o co drugą osobę w Polsce? Czy zmiana miejsca pobytu automatycznie oznacza, że jest się turystą, jak sugeruje to zdanie?
- Na s. 25 Autorka cytuje definicję popytu turystycznego bez podania źródła. Ponadto powołuje się na definicje Hunzikera i Krapfa bez odwołania do literatury.
- Autorka posługuje się skrótami MSP, MŚP i MMŚP. Należy przyjąć zasadę, że każdy skrót należy wyjaśnić przy pierwszym zastosowaniu. W pracy tego zabrakło.
- Autorka subiektywnie, wręcz zamiennie operuje pojęciami tabela i rysunek. Przykładowo, grafika na s. 59 jest podpisana jako rysunek, a grafiki na s. 61 i 64 jako tabele, chociaż są bardzo podobne do siebie. Na s. 87 grafika jest podpisana jako rysunek (rys. 19), chociaż w mojej opinii jest to tabela. Należałoby przywiązać większą uwagę do zapewnienia jednolitości w tym zakresie.

- Na s. 16 Autorka pisze „Ich dokładny wykaz został przedstawiony w powyższej tabeli”, ale tabela powyżej jest podpisana jako rysunek (Rys. 2).
- W tekście brak jest odwołań do umieszczonych w rozprawie tabel i rysunków.
- Autorka stosuje sformułowania wartościujące lub emocjonalne, które w pracach naukowych mogą razić, np. s. 13: „którego stopień rozbieżności jest **naprawdę** wysoki”, przypis nr 16: „**Oczywiście** autorów, którzy piszą o tych zagadnieniach jest zdecydowanie więcej”, na s. 27: „pełne wyszczególnienie jest **naprawdę** trudnym zadaniem”.

Wskazane uwagi nie wpływają negatywnie na odbiór pracy i ocenę merytoryczną pracy jako całości. Warto natomiast zwrócić na nie uwagę w kontekście dalszych prac i publikacji Autorki.

Uwagi o charakterze dyskusyjnym

Poniżej znajduje się spis pytań i problemów, do których Autorka powinna się ustosunkować.

1. Na s. 49 Autorka napisała: „Warto pamiętać, iż rozwojowi agroturystyki dopisują regulacje prawne, a w szczególności ulgi podatkowe. Tak jak w Unii Europejskiej tak i w Polsce dla sporej części producentów rolniczych powinna być podstawowym źródłem dochodów.” Ponieważ brakuje odwołania do literatury, rozumiem, że jest to autorska opinia Autorki. Nasuwa się pytanie, czy to nie jest zbyt daleko idący wniosek. Proszę rozwinąć Pani myśl, że dla sporej części producentów rolniczych agroturystyka powinna być podstawowym źródłem dochodów.
2. Na stronie 59, na rys. 14, wśród barier rozwoju agroturystyki wynikających z uwarunkowań przyrodniczo-geograficznych, Autorka wymienia m.in. zbyt duże wzmocnienie gospodarki. Co Autorka miała na myśli?
3. Proszę o podanie informacji w jaki sposób zorganizowano badania, w ilu gospodarstwach agroturystycznych przeprowadzono ankietę, ilu właścicieli tych gospodarstw wypełniło kwestionariusz.
4. Jaki jest wkład przeprowadzonych przez Panią badań do teorii zarządzania?
5. Proszę uzasadnić wyniki weryfikacji hipotez, omówić ograniczenia przeprowadzonych badań i kierunki dalszych badań.

Ocena pracy

Na pozytywną ocenę niniejszej rozprawy wpływają następujące cechy rozprawy: praca jest poprawna pod względem formalnym i merytorycznym, podjęta tematyka jest aktualna i istotna, cele zostały poprawnie sformułowane i osiągnięte, zastosowana zmodyfikowana przez

Autorkę metoda Servqual oraz wnioski mogą by wykorzystane w praktyce zarządzania. Ponadto praca świadczy o dużej znajomości przez Doktorantkę literatury z zakresu działalności turystycznej.

Konkluzja

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr Sylwii Król pt. „Zarządzanie przedsiębiorstwami w branży agroturystycznej a preferencje konsumentów” spełnia obowiązujące wymogi prawne stawiane dysertacjom doktorskim, stanowi w pełnym zakresie oryginalne rozwiązanie problemu naukowego z zakresu nauk o zarządzaniu i jakości, wykazuje dobrą ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości oraz dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wobec powyższego recenzowana rozprawa może być podstawą do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora, zatem wnoszę do Rady Dyscypliny Naukowej *Nauki o Zarządzaniu i Jakości Politechniki Częstochowskiej* o dopuszczenie mgr Sylwii Król do dalszych etapów przewodu doktorskiego.